

Noul Emirat Afgan – o lecție despre limitele conceptului occidental al democrației (The New Afghan Emirate – A Lesson in Limits of the Western Concept of Democracy)

Cristian BOCANCEA

After a century of monarchy, with modernising tendencies in the 1960s, Afghanistan entered a long era of political crisis, beginning with the coup d'état of Mohammad Daoud Khan - the prince who installed himself as president with Soviet help (1973). Another coup led to a full communist regime and a decade of Soviet military invasion (1979-1989). During this time, many religious rebel groups waged a war of resistance, at the end of which a new phase of crisis, driven by rivalry between Islamic groups, began. In 1996, the Taliban radicals came to power, establishing the Islamic emirate and supporting al-Qaeda terrorism. After 11 September 2001, the US supported the Northern Alliance in the fight against the Taliban, who were ousted from power in 2002. Nineteen years of reform followed in Afghanistan, with Western support, to create a democratic society and a modern state. The Afghan world, with its system of tribal relations and political patronage, has not been permeable to liberal democracy. Eroded by corruption and ideologically weakened, unable to provide a decent living for its citizens, the Afghan state fell under Taliban assault in August 2021, demonstrating that Western forms of democracy cannot be effectively exported to Asian tribal societies.

Key words: *Afghanistan, liberal democracy, Taliban*

Introducere

La jumătatea lunii august 2021, un val de mirare a lovit cancelariile occidentale și o parte a opiniei publice din democrațiile vestice, când talibanii au intrat victorioși în Kabul, revenind la putere după 20 de ani de experimente democratice, derulate sub bagheta magică a americanilor. Întoarcerea luptătorilor cu bărbi lungi și turbane la conducerea politicii afgane fusese prefigurată (și acceptată) prin Acordul de la Doha (29 februarie 2020 – un 29 înscris în calendare numai o dată la 4 ani); iar acel acord fusese rezultatul angajamentului cu țintă electorală al lui Donald Trump de a-i aduce acasă cât mai curând pe soldații americani¹.

Vestea retragerii occidentalilor din țara care, de-a lungul istoriei, ținuse piept tuturor imperiilor ce voiseră să o stăpânească i-a bucurat pe corifeii pacifismului și ai multiculturalismului, convinși că o veche rană din inima Asiei se va închide definitiv și că democrația (noastră) va triumfa, înglobându-i generoasă atât pe afganii semi-occidentalizați, cât și pe luptătorii islamiști dedicați guvernării bazate pe *Sharia*². Spre finele procesului de retragere, s-a văzut însă clar că nu avea să urmeze nicio armonizare între regimul Ashraf Ghani și echipa talibană, care nu venea în capitală ca „asociată” la un proces de pacificare și democratizare, ci pentru a controla țara în întregime și exclusiv. Luptătorii în sandale,

¹ Într-o declarație la postul CBS, din 20 decembrie 2018, Trump spunea următoarele: „Vom vedea ce se va întâmpla cu talibanii. Sunt obosiți; toată lumea e obosită. Noi trebuie să ne aducem băieții acasă” (apud: Georges Lefevre, *Afghanistan, les leçons de l'histoire*, vendredi, 1er octobre 2021, <https://france.attac.org/nos-publications/lignes-d-attac/article/afghanistan-les-lecons-de-l-histoire>). Când Președintele Joe Biden a început retragerea, criticat din toate părțile, nu a făcut decât să finalizeze un proces pe care nu el îl declanșase și căruia n-avea cum să i se mai opună, fiind certificat și de *Rezoluția 2315* a Consiliului de Securitate al ONU.

² Într-un comunicat al Departamentului de Stat al SUA din 6 august 2020, secretarul de stat Mike Pompeo se arăta încrezător în demersurile de pacificare a Afganistanului, cu larga participare a Președintelui Ghani, a Doctorului Abdullah (Președinte al Înaltului Consiliu de Reconciliere Afgană) și a altor lideri afgani, incluzându-i pe membrii adunării tradiționale *Loya Jirga*. Departamentul de Stat aprecia scăderea violenței mișcării talibane și încuraja aducerea ei la masa tratativelor, considerând că afganii se află în fața unei oportunități istorice de a crea o țară unită, *democratică*, pașnică înlăuntrul său și față de vecini. Noul Afganistan ar fi trebuit să asigure lumea occidentală că nu va mai susține terorismul, iar SUA se angajau să se implice în continuare în dezvoltarea economică a țării, cu precădere în domeniul infrastructurii, al agriculturii și al industriei extractive (Michael Pompeo, *On the Loya Jirga in Afghanistan*, 6 august 2020, <https://2017-2021.state.gov/on-the-loya-jirga-in-afghanistan/index.html>).

experimentați în războiul de gherilă, nu aveau nicio intenție de a tolera instituțiile clădite cu suportul financiar și de *know how* american; nu începuseră marșul asupra Kabulului pentru a dialoga cu „colaboraționiștii”, ci urmau să-i caute pe aceștia ca să le aplice pedeapsa cerută de Jihad și să dinamiteze tot ceea ce avea coloratură democratică.

Vreme de două decenii, începând din noiembrie 2001 (la numai două luni de la atentatele din 11 septembrie), coaliția militară condusă de SUA, sub egida NATO, îi împrăștiase pe talibani prin cele mai îndepărtate văi și peșteri ale aridului peisaj afgan și reușise să impună un regim politic laic, declarat ostil forțelor islamiste și terorismului internațional. Această *strategie de securitate* i-a costat pe Aliați nu mai puțin de 2 000 de miliarde de dolari³; costurile umane (de o parte și de alta) au fost și ele pe măsură: două sute de mii de persoane au pierit în atentate și în luptele dintre trupele aliate și gherilele afgane⁴.

Operațiunile militare de „combatere a terorismului” au trebuit completate de o politică a creării unui stat afgan prietenos cu puterile de ocupație, rezilient în fața asalturilor repetate ale facțiunilor rebele, precum și în fața presiunilor externe (mai ales pakistaneze, dar și dinspre Iran și Arabia Saudită, ca să nu mai vorbim de vechile interese manifestate în zonă de ruși, turci și chinezi). Crearea unui astfel de stat, din perspectivă occidentală, însemna instaurarea unei *democrații reprezentative*, bazată pe alegeri libere. Fără să o declare deschis (și poate chiar fără să reflecteze la aceasta, din perspectivă doctrinară), americanii și aliații lor voiau să impună în Afganistan *modelul democrațiilor liberale*. Încercaseră același lucru în Irak, fără a se lămuri pe deplin că întreprinderea lor va fi sortită eșecului. La 18 ani după căderea regimului lui Saddam Hussein, americanii (alături de restul aliaților occidentali) au revenit în băncile cursului de Istorie, pentru a se documenta mai bine despre efectele *inadecvării conceptului de democrație liberală* la lumea tribală și profund ancorată în religie a statelor din Asia Centrală și din Orientul Apropiat și Mijlociu.

Ce avem „noi” și nu au „ei”, pentru o democrație liberală?

Democrația liberală este o formulă politică ce structurează viața publică în foarte multe state ale lumii. Ea reunește conceptul de *egalitate* (care trimite la colectivitate) cu cel de *libertate* (care definește individualismul). Cele două concepte își pot afirma valoarea, fără a se exclude reciproc, numai în condițiile existenței unui *stat laic*, bazat pe mecanisme constituționale de accedere la putere și de guvernare, mecanisme în care *alegerile libere* joacă un rol (ritualic) esențial de legitimare.

Alegerile au loc pentru ca, la intervale de timp definite de constituție (de regulă, la 4 ani), cetățenii să poată decide încredințarea exercițiului guvernării unei grupări politice (în principiu, un partid), constituite pentru promovarea unei ideologii sau a unei viziuni despre ordinea socială și despre „obiectivele națiunii”. Odată exprimată voința majorității votanților (majoritate diferită de aceea a populației de ansamblu cu drept de vot), societatea trecută prin „carnavalul” alegerilor își estompează, pe cât posibil, disputele ideologice. Sub autoritatea executivului care obține încrederea majorității parlamentare, națiunea se recalibrează rapid, mergând pe calea de dezvoltare creionată de partidul victorios în alegeri. Cei care au pierdut alegerile trec în băncile *opозиției* (devenită o „instituție” esențială a democrației), de unde

³ Din totalul cheltuielilor, peste 80 de miliarde de dolari au fost alocate creării și înzestrării armatei afgane, cu un efectiv final de 300 de mii de luptători (respectiv jumătate din necesarul estimat de comandantul american David Petraeus, în contextul ofensivei talibane din 2008). Potrivit informațiilor culese de la oficialii afgani, acest efectiv nu a fost niciodată unul real; zeci de mii de soldați și de polițiști „fantomă” figurau în evidențele autorităților, iar banii americanilor (și ai altor mari contributory) care erau alocați pentru plata lor ajungeau la diverși funcționari corupți sau chiar la grupările talibane!

⁴ Au murit cu precădere luptătorii jihadiști și civilii afgani; dar nu au mai ajuns la familiile lor nici 2 448 de soldați americani, 1 444 de soldați aliați și 3 846 de contractanți ai trupelor de ocupație (Joseph Krauss, „Taliban take over Afghanistan: What you know and what’s next?” in *Associated Press*, 17 august 2021, <https://apnews.com/article/taliban-takeover-afghanistan-what-to-know-1a74c9cd866866f196c478aba21b60b6>).

sanctionează – prin declarații politice și prin mișcări simple sau de cenzură – acțiunile abuzive ale puterii sau pe cele care nu consonează cu interesele opoziției. Cert este că puterea și opoziția se revendică în egală măsură ca reprezentante legitime ale națiunii; totodată, obiectivele fiecărei tabere sunt la fel de îndreptățite să primească onorantul determinativ de „interes național”.

Pentru a exista interese naționale (unul sau mai multe), trebuie să existe o *națiune*⁵. În sensul ei modern, națiunea este o comunitate umană întemeiată pe unitatea de viață spirituală, economică, iar în unele cazuri și pe o relativă unitate etno-lingvistică – elemente împărtășite constant pe parcursul unei îndelungate (seculare) conviețuiri, pe cât posibil în granițele unui stat. Națiunea modernă nu este în niciun caz un organism omogen, lipsit de conflicte interne; dar diferențele cu care se confruntă nu sunt mai importante decât motivele de coeziune: pot exista în interiorul unei națiuni grupuri etnice, lingvistice și religioase diferite, formațiuni politice total opuse din punct de vedere ideologic, dar respectivele diferențe nu trec peste liantul identitar. De aceea, ori de câte ori se schimbă forțele politice de la conducerea lor, națiunile mature, cu îndelungată tradiție democratică, își găsesc resursele de resetare a obiectivelor de atins, evitând intrarea într-o logică a conflictelor ireductibile. În lumea occidentală, identificăm multe națiuni (în frunte cu cea americană) în care etnicitatea, limba și religia nu mai sunt elemente identitare și de coeziune esențiale; națiunea a devenit, în cazul lor, un construct (sau chiar un „contract”) de factură politică și economică, apt să integreze o numeroasă populație provenită din migrații. Atunci când în asemenea națiuni se întâmplă să renască anumite clivaje „tribale” (rasiale, etno-lingvistice și religioase), mecanismele politice ale statului laic readuc pacea socială, într-o paradigmă raționalist-liberală dominată de filosofia drepturilor universale ale omului.

Dacă vom insista să interpretăm lumea non-occidentală prin filtrele raționalismului și ale democrației liberale proprii națiunilor moderne, vom risca să suportăm consecințele unei *inadecvări culturale* ce duce la eșecul previzibil al oricărei misiuni de „transfer” sau „naturalizare” politică a instituțiilor democratice sau a oricărui alt tip de „instituire” (culturală, religioasă etc.). Cum bine spunea un înaintaș de-al nostru din perioada modernizării României, aducerea/impunerea unor modele din străinătate, fără ca ele să consoneze cu fondul sufletesc autohton, generează doar niște „forme fără fond”⁶. Despre această teorie, care e totodată o judecată de bun simț, par să facă abstracție multe state – printre care se remarcă SUA, Canada, Australia, țările scandinave etc. – „exportatoare de

⁵ Așa cum afirma Ernest Renan în discursul intitulat *Qu'est-ce qu'une Nation?*, ținut la Sorbona în anul 1882, națiunea nu se confundă cu rasa, chiar dacă nu de puține ori au existat asemenea reduționisme (cazul rasismului german fiind arhicunoscut și conducând la cele mai groaznice consecințe); există în lume națiuni care sunt alcătuite din mai multe rase/etnii, după cum există grupuri etnice (rasiale) compacte care nu constituie o națiune. Nu putem lega în mod determinant ideea modernă de națiune nici de unitatea lingvistică, pentru că ne contrazice flagrant existența unor națiuni ca cea elvețiană sau belgiană. Factorul unității religioase nu reprezintă o condiție definitorie pentru geneza și persistența istorică a unei națiuni, căci dacă ar fi așa, n-ar mai exista națiunea engleză, franceză sau germană (în toate trei distingând grupuri catolice și protestante). Unitatea de interese ar putea avea un rol în definirea națiunii, dar la fel de bine ea stă la baza încheierii contractelor comerciale. În fine, nici elementul geografic nu explică suficient ce este o națiune, căci ideea de „graniță naturală” este relativă. Și atunci, ce este națiunea? „O națiune este o inimă, un principiu spiritual. Două lucruri (care, de fapt, sunt unul singur) constituie această inimă, acest principiu spiritual. Unul se află în trecut, iar altul în prezent. Unul este posesia în comun a unei bogate moșteniri de amintiri; celălalt este consimțământul actual, dorința de a trăi împreună, voința de a continua să valorizăm moștenirea indivizibilă pe care am primit-o (...). În trecut, împărtășirea unei moșteniri de glorie și de regrete; în viitor, același program de realizat; să fi suferit, să ne fi bucurat și să fi sperat împreună – iată ce înțelegem (prin națiune – n. ns.), în pofida diversităților rasiale și lingvistice” (Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une Nation?*, Texte de la conférence publiée dans l'ouvrage sous la direction de Philippe Forest, *Qu'est-ce qu'une nation? Littérature et identité nationale de 1871 à 1914*, chapitre 2, pp. 12-48, Paris, Pierre Bordas et fils, Éditeur, 1991.

⁶ Titu Maiorescu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, în *Convorbiri literare*, 1 decembrie 1868.

democrație” și promotoare ale drepturilor omului, dispuse să cheltuie anual aproximativ 10 miliarde de dolari! Cu asemenea resurse mobilizate, se poate intui faptul că exportul de democrație și de ideologie a drepturilor omului este o serioasă afacere (profitabilă pentru o masă uriașă de funcționari guvernamentali și de ONG-uri), ambalată în precepte morale cu veleități universale. Ar mai exista, oare, acest misionarism democratic, dacă nu ar fi alimentat cu sume exorbitante?

Ideea unei inadecvări de genul „formelor fără fond” este bine subliniată, referitor la situația din Afganistan, într-un articol din cunoscuta revistă satirică pariziană *Charlie Hebdo* (instituție de presă lovită de terorism pe 7 ianuarie 2015). Tratând disonanța dintre democrația liberală (ca model euro-american) și tradițiile locale de pe alte continente, Gérard Biard spunea că „nu putem impune democrația (...); în perioada în care, pentru a «stabiliza» o țară, Statele Unite se mulțumeau să instaleze un dictator⁷, lucrurile mergeau mai bine. De când și-au pus în cap să privilegieze tranziția democratică, rezultatul e mult mai amestecat... Nimic surprinzător. Ca să se instaleze, o dictatură nu are nevoie de asentimentul nimănui, mai ales de cel al populației pe care o aservește. Forța brută, frica și arbitrariul îi ajung pentru a se impune. Un sistem politic mult mai complex și mai fragil, democrația cere, pe lângă conducători cât de cât onești și competenți, să fie înghițită de cetățeni. Și mai ales cere adeziunea tuturor – bărbați și femei – la un soclu de valori comune, pe care-l putem rezuma prin «drepturile omului». Democrațiile moderne se sprijină toate pe acest ansamblu de principii societale și politice născute din filosofia Luminilor, și care constituie *Declarația universală a drepturilor omului* din 1948. Aceste principii declarate «universale» decurg logic dintr-un alt mare concept al Iluminismului, *universalismul*, care postulează că toate ființele umane, oricare le-ar fi originile și societatea în care trăiesc, au aceleași aspirații de libertate și de emancipare și, în consecință, trebuie să dispună de aceleași drepturi fundamentale”⁸. Așa cum o descrie Gérard Biard, democrația modernă este adesea greu de acceptat, în momente de cumpănă, chiar și de către societățile (națiunile) cu vechi tradiții raționaliste și laice; unele dintre ele se abandonează în mrejele propagandei naționaliste, rasiste, mesianiste etc., care indică o cale miraculoasă spre măreție sau prosperitate. Cu atât mai puțin este democrația o opțiune pentru popoarele care nu au asimilat cultura iluministă.

Este oare poporul afgan o națiune, în sensul definit mai sus, dornică să absoarbă valorile democrației occidentale, să facă din religie o „afacere” strict privată, fără legătură cu statul, să trăiască în ritmul alegerilor generale organizate la fiecare patru ani, să recunoască (în sensul de experiență cognitivă și morală) și să apere (prin acțiune civică, politică) drepturile universale ale omului, să promoveze femeile în funcțiile publice etc.? De bună seamă că nu! Prin urmare, a fost o utopie din partea americanilor și a aliaților lor occidentali să încerce să transforme această populație într-o națiune și să o îndemne să trăiască după

⁷ Americanii au susținut, de-a lungul vremii, mulți dictatori sau șefi de state autoritari, fie din motive ideologice generate de Războiul Rece, fie din pure interese economice. Lista personajelor anti-democratice care au beneficiat de suport american, la un moment dat, este destul de lungă. Este suficient să dăm, însă, doar exemplele cele mai răsunătoare: Președintele Mobutu din Zair (1965-1997); generalul Mohammed Zia Ul-Haq, adus la putere în Pakistan de CIA, în 1979; Președintele filipinez Ferdinand Marcos, ajuns la putere în 1965; Idi Amin Dada, ajuns la cârma Ugandei în 1971; dictatorul chilian Augusto Pinochet (1973-1990); generalul Manuel Noriega din Panama (1983-1989) etc. Unii dintre cei menționați au fost instrumente de luptă contra comunismului, care amenința cu „exportul de revoluție” numeroase țări din Lumea a Treia; alții au favorizat capitalul american, în acțiunea acestuia de a exploata resurse naturale în condiții privilegiate. Chiar și în prezent, SUA întrețin relații cordiale cu unele regimuri profund nedemocratice, precum cel din Arabia Saudită sau din Iordania; de asemenea, tolerează regimurile autoritare din țări bogate în resurse energetice, precum Uzbekistanul și Turkmenistanul. Cu siguranță că această susținere sau toleranță va lua sfârșit când interesele economice ale SUA nu vor mai fi protejate de liderii autoritari; atunci, va redeveni prioritară ideologia drepturilor omului și se va acționa inclusiv militar în numele democrației.

⁸ Gérard Biard, „Afghanistan: entre démocratie et traditions”, în *Charlie Hebdo*, 25 août 2021, <https://charliehebdo.fr/2021/08/international/democratie-et-traditions/>.

model democratic. De altfel, după recentul eșec al procesului de construire a statului laic („state-building”), mari lideri occidentali (ca Joe Biden și Emmanuel Macron) se întrec în a nega faptul că le-ar fi trecut vreodată prin minte să construiască o națiune afgană („nation-building”). Ei repetă obsesiv că s-au angajat militar în deșert, decenii la rând, ca să zdrobească nucleeele teroriste găzduite de Afganistan (de unde se puneau la cale operațiuni anti-occidentale), să împiedice crimele talibane contra unei populații nevinovate și, în final, să-și protejeze... iarba verde de acasă.

Câteva repere ale lumii afgane

Afganistanul este o țară din Asia de Sud-Est care se învecinează cu trei foste republici sovietice la nord (Turkmenistan, Uzbekistan și Tadjikistan – toate aparținând Asiei Centrale); are o mică porțiune de frontieră comună cu China, în nordul extrem; Pakistanul este marele vecin de la est și sud, iar Iranul este vecinul vestic. Pe cei 652 090 de km² (un teritoriu puțin mai mare decât al Franței), trăiesc aproximativ 34 de milioane de oameni, aparținând mai multor grupuri etnico-lingvistice: 40% sunt paștuni (grupul populațional asociat cu mișcarea talibană), iar 25% sunt tadjici (de limbă Dari, iraniană); 9% aparțin etniei Hazara și tot 9% reprezintă uzbekii; populația Aimaq are 4%, turkmenii sunt 3% etc. Limbile triburilor menționate aparțin dominant familiei indo-iraniene, dar se mai vorbesc și câteva limbi turcice; peisajul complex este completat de existența unor dialecte tribale, în interiorul unor limbi ca paștuna, de exemplu.

Elementul comun al acestui mozaic de populații ar trebui să îl constituie *religia islamică* (99%); dar lucrurile nu sunt chiar atât de simple, pentru că 80% dintre afgani sunt *sunniți*, iar restul *șiiți* (în special tadjicii din zona montană și hazarii), această apartenență generând o falie în plus. Din perspectivă religioasă, paștunii se consideră adevărații credincioși (sunniți ultra-conservatori din rândul cărora sunt recrutați luptătorii talibani), oprimând toate celelalte populații, pe care le taxează drept „minorități”.

Cu excepția paștunilor, tadjicilor, uzbekilor și turkmenilor, celelalte grupuri etnice trăiesc în condiții de Ev Mediu, atât din punct de vedere cultural (analfabetismul fiind cvasi-general), cât și economic și sanitar. Doar o treime din această populație are acces la curent electric și apă potabilă; infrastructura rutieră este extrem de redusă ca număr de kilometri și calitate a drumurilor. Desigur, cele două decenii de eforturi internaționale pentru redresarea țării au produs unele efecte pozitive în toate domeniile; dar mulți bani au mers pe apa Sâmbetei, drenați de elitele corupte care au gestionat ajutoarele, Afganistanul rămânând în grupul celor mai sărace țări.

Mediatizat excesiv din cauza asocierii lui cu al-Qaeda, Afganistanul și-a dobândit și faima de țară cu o lungă instabilitate politică, deși o asemenea etichetă nu este foarte potrivită. Timp de un secol, de la 1880 până în 1978 (anul loviturii de stat comuniste), afganii au avut doar șase conducători, toți provenind din clanul Mohammedzay, din tribul Barakzay. Este adevărat că numai primul dintre ei a murit de moarte bună când se afla pe tron: regele Abdourrahman (1880-1901). Ceilalți fie au fost asasinați, fie exilați, cu largul concurs al rudelor⁹. Dar țara nu a știut ce se întâmplă în culisele puterii centrale și nici nu a avut de suferit prea mult din cauza schimbării brutale a conducătorilor.

Ultimul rege, Mohammad Zaher Shah (1933-1973), a avut o lungă domnie, care i-a permis să înfăptuiască unele reforme în sensul „occidentalizării”. De exemplu, în 1959 a permis femeilor să nu mai poarte voal și a stimulat integrarea lor în sistemul educațional. În 1964, a determinat adoptarea unei noi constituții, transformând Afganistanul din monarhie constituțională în monarhie parlamentară, sursa de inspirație fiindu-i Constituția celei de-a V-

⁹ Cf. Olivier Roy, „De la stabilité de l'État en Afghanistan”, în *Annales. Histoire, Sciences Sociales* Éditions de l'EHESS, 2004/5, <https://www.cairn.info/revue-Annales-2004-5-page-1183.htm>.

a Republicii Franceze (regele fiind școlit în Franța). Dar cei patruzeci de ani de domnie s-au sfârșit prin lovitură de stat dată de prințul Mohammad Daoud Khan – văr și cumnat al regelui, ocupând și funcția de prim-ministru în perioada 1953-1963. Noul lider de la Kabul l-a exilat pe Zaher Shah și s-a proclamat Președinte al Republicii Afganistan.

Gestul lui Daoud Khan a fost motivat de eliminarea lui de la conducerea guvernului, în contextul reformei politice realizate de rege, care interzicea oricărui membru al familiei regale să ocupe funcții politice sau militare. Pentru a se răzbuna, a dat lovitură de stat din 17 iulie 1973, sprijinindu-se pe armata sovietică. După instalarea ca președinte, a eliminat libertățile politice din perioada monarhiei și i-a acceptat în guvern pe reprezentanții partidului comunist. Instabilitatea politică a țării începe în 1975, când în nord are loc prima revoltă armată islamistă, condusă de personaje precum Rabbani, Massoud și Hekmatyar, care acuzau regimul prezidențial de ateism. Revolta a fost lichidată de către armată, dar situația nu a devenit deloc stabilă. Daoud Khan a încercat să se distanțeze de comuniștii din țară, dar și de protectoratul sovietic, pentru a-și repara imaginea internă și a îmbunătăți relațiile cu țările musulmane (Iranul, Pakistanul și Arabia Saudită). Sovieticii nu vor înghiți trădarea, astfel că vor susține puciul militar din 27 aprilie 1978. Președintele și câțiva membri ai familiei sale au fost asasinați, iar conducerea țării a fost preluată provizoriu de Abdul Qadir Dagarwal, președintele Consiliului Militar. Lui i-au urmat alți șase lideri, în perioada 1978-1992, în care Afganistanul s-a proclamat republică democratică, condusă de comuniști. La finele anului 1979, sovieticii au invadat Afganistanul, pentru a înclina balanța în favoarea uneia din cele două facțiuni ale partidului comunist, care se aflau în conflict. Ocupația sovietică a durat până în 1989, iar deceniul respectiv a fost scena unui permanent război între forțele guvernamentale și luptătorii mujahedini (susținuți de SUA). Ultimul președinte comunist, Mohammad Najibullah, a demisionat în aprilie 1992, lăsând cale liberă instaurării statului islamic.

După 1992, au urmat patru ani de lupte între facțiunile islamiste, soldate cu venirea la putere a grupării talibane conduse de Mollahul Omar, în 1996. Regimul taliban de la Kabul a introdus legea *Sharia* în nou proclamatul Emirat Islamic, făcând extrem de grea viața afganilor: femeile au fost obligate să poarte burka și să nu mai muncească; bărbații au trebuit să-și lase bărbile lungi; muzica (cu excepția cântării versetelor din Coran) a fost interzisă; a fost interzis divertismentul oferit de televiziune, Internet și cinematografe; nu se puteau folosi aparate de fotografiat sau camere video. Pentru cele mai mici încălcări ale legii, talibanii au aplicat pedepse dure, mutilante, mergând până la execuțiile publice. Nici pluripartidismul nu a mai fost acceptat, căci nu existase pe vremea... Profetului!

Excesele guvernării talibane i-a determinat pe mujahedinii din Alianța Nordului (Frontul unit islamic și național pentru salvarea Afganistanului) să opună rezistență militară, păstrând controlul asupra nordului țării. După atentatele de la 11 septembrie 2001, americanii au decis să sprijine Alianța Nordului în lupta contra talibanilor, care refuzaseră să-l predea pe Osama bin Laden. Cu armament american, mujahedinilor le-a fost relativ ușor să-i înlăture de la putere pe talibani, la începutul anului 2002.

Au urmat 19 ani de reorganizare a statului afgan, cu suportul SUA¹⁰ și al altor țări aliante, care au urmărit mai multe obiective: crearea unei armate naționale afgane (prin

¹⁰ Din păcate, așa cum constată un analist de la Université Clermont Auvergne, „neoconservatorii americani au ignorat faptul că construcția unui stat presupunea crearea unui ansamblu de instituții degajate de nepotismul ambient: o armată multietnică dispunând de o logistică funcțională și de o aviație autonomă puțin sofisticată, pe care s-o poată întreține mecanici formați rapid, o poliție și o justiție necorupte, o administrație centrală și locală construită pe baze de merit. Mai ales într-o țară tribală era dificil de instaurat astfel de instituții, în contextul în care președintele Karzai refuza principiul meritocratic, pentru a păstra controlul asupra numirii responsabililor, în funcție de strategia sa mișcătoare de alianțe. Crearea de instituții «moderne» era totuși posibilă, așa cum s-a dovedit prin crearea, între 2002 și 2005, a patru instituții funcționale: Ministerul Finanțelor, Banca Centrală, Ministerul Reconstrucției și Dezvoltării și, în fine, Informațiile Militare” (Serge Michailof, „L'échec du «nation

inclusiunea foștilor luptători mujahedini, alături de noi recruți), pacificarea țării și eliminarea talibanilor, democratizarea în sens occidental, dezvoltarea economiei afgane și asigurarea unor servicii minimale pentru populație în materie de sănătate și educație.

Dacă asta voiau occidentalii pentru Afganistan (nereușindu-le mare lucru), grupările „baronilor războiului” (care contribuiseră la înlăturarea talibanilor) doreau să se poată brânși la resursele statului și la centrele lui decizionale, astfel încât, pe de o parte, să restrângă presiunile guvernului central față de comunitățile componente (*qawm*), iar pe de altă parte să nu se întâmple ca una dintre grupări să acapareze puterea. Din această perspectivă, buna rânduială a statului ar fi trebuit să-l plaseze într-o triplă postură: una de păstrător al suveranității în raport cu puterile străine (cu statele NATO, dar mai ales cu vecinii); alta – de arbitru între numeroasele facțiuni/comunități etnice, religioase și militare competitori în interiorul societății, prin reunirea lor la masa discuțiilor în *Loya Jirga* („Marele Consiliu”, adunarea tradițională a comunităților tribale); în fine, postura de distribuitor echitabil, către sus-numitele grupări, al ajutoarelor financiare primite din afară (de la americani, britanici, francezi, germani, canadieni, australieni etc.)¹¹. În opinia lui Olivier Roy, regimul lui Hamid Karzay a fost, cel puțin la început, unul care respecta cele trei criterii de legitimitate. Dar dincolo de puterile și capacitățile lui de a controla țara, continuau să existe multiple alte relații de „patronaj”, în orizont local. Continuau să apară și alte resurse decât finanțele de stat (venite de la contributorii străini și din rarele impozite interne), resurse izvorâte în special din traficul de droguri și de arme. Toate aceste elemente incontroleabile au erodat puterea statului și au obligat guvernul la diverse compromisuri, inacceptabile din punctul de vedere al unora dintre grupările locale.

Concluzia care se poate desprinde din descrierea de mai sus a situației puterii afgane după 2002 este aceea că obiectivele dezvoltării și democratizării au fost atinse nesatisfăcător, motiv pentru care în societatea afgană s-au creat noi clivaje și nemulțumiri – unele legate de prezența americană (aliată), altele de sărăcie și corupție, pentru a nu mai vorbi de chestiunea religioasă. Evoluția occidentalizantă a țării i-a nemulțumit chiar și pe combatanții anti-talibani, care și-au reconsiderat poziția față de ei, văzându-i ca singurii păstrători ai tradiției. Sentimentele anti-talibane s-au atenuat treptat, iar populația săracă (zdrobitoarea majoritate) a început să-și dorească o țară fără prezența puterilor străine, fără laicizare și fără democrația bazată pe partide și alegeri. Talibanii vedeau astfel cum li se redeschide calea spre putere.

Concluzii

Afganistanul este una dintre țările în care intervenția militară pentru impunerea unui stat de drept, după model occidental, a generat un ciclu nou de violențe, în loc să ducă la pacificare și stabilitate socială. „Din Irak până în Afganistan, trecând prin Libia și prin țările din sudul Sahelului, căderea dictaturilor și lupta contra terorismului n-au deschis calea emancipării unor moduri de guvernare capabile să facă față provocărilor dezvoltării umane, sociale și politice (...). În Afganistan, ca și în Mali sau în Ciad, considerentele electorale și soluțiile militare au marginalizat tocmai problema centrală: a organizării etice și politice a coexistenței sociale. O alegere democratică nu e sinonimul organizării democratice a

building» en Afghanistan”, în *La Tribune*, 27 Août 2021, <https://www.latribune.fr/opinions/tribunes/l-echec-dunation-building-en-afghanistan-891149.html>).

¹¹ „Involuntar, modul de funcționare a ajutorului internațional a provocat cel mai adesea slăbirea și nicidecum întărirea instituțiilor statale afgane, care erau deja destul de firave. Acest lucru nu s-a întâmplat pentru că echipele străine ale donatorilor erau incompetente, ci din cauza constrângerilor ce le-au fost impuse de mandatele lor politice. Aceste echipe au fost instruite să facă totul rapid, să obțină repede rezultate cât mai vizibile cu puțință și să nu înregistreze, în astfel de țări în care corupția este endemică, nicio pierdere pe circuitele financiare, nicio deturnare de fonduri, niciun caz de corupție” (Serge Michailof, *op. cit.*)

societății și al democratizării modalităților de guvernare. Înainte de a promova democrația și statul de drept, n-ar trebui oare ca un popor să-și pună întrebări despre condițiile necesare pentru o viață pașnică și dreaptă sau despre natura puterilor chemate să garanteze pacea socială și dreptatea politică?”¹². În loc de aceste întrebări îndreptățite, națiunile care au intervenit în Afganistan au privilegiat interogații cu totul și cu totul marginale, periferice, lăsându-le talibanilor șansa unei victorii în primul rând ideologice, iar abia apoi militare.

Astfel, din punct de vedere politic, Afghanistanul ultimelor două decenii a fost un spațiu de manevră în care liderii care s-au succedat la președinție (Hamid Karzaï și Ashraf Ghani) au fost nevoiți să folosească mijloacele tradiționale de asigurare a loialităților tribale, în timp ce protectorii lor americani le dădeau directive de destructurare tocmai a acelor nuclee regionale de putere – singurele care ar fi avut capacitatea de pacificare și de ținere sub control a fundamentalismului. Înainte de intervenția americană, regimul politic afgan s-a bazat pe *Loya Jirga*, adunarea tradițională a liderilor locali. Atunci când rolul acestei adunări s-a diminuat, fiind substituită de un parlament rezultat din alegerile de tip occidental, mulți afgani au considerat că o instituție credibilă, bazată pe tradiția țării, a fost sacrificată pentru un implant străin. Revenirea talibanilor a ajuns să fie privită, astfel, ca o revenire la tradiție.

Bibliografie

BARRY, Amadou Sadjó, „L’Afghanistan: un échec international et local”, în *Le Devoir*, 3 septembrie 2021.

BIARD, Gérard, „Afghanistan: entre démocratie et traditions”, în *Charlie Hebdo*, 25 août 2021.

LEFEUVRE, Georges, „Afghanistan, les leçons de l’histoire”, în *Attac*, vendredi, 1er octobre 2021.

MICHAÏLOF, Serge, L’échec du «nation building» en Afghanistan, în *La Tribune*, 27 Août 2021.

RENAN, Ernest, *Qu’est-ce qu’une Nation?*, Texte de la conférence publiée dans l’ouvrage sous la direction de Philippe Forest, *Qu’est-ce qu’une nation? Littérature et identité nationale de 1871 à 1914*, chapitre 2, pp. 12-48, Paris, Pierre Bordas et fils, Éditeur, 1991.

ROY, Olivier, „De la stabilité de l’État en Afghanistan”, în *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, Éditions de l’EHESS, 2004/5.

US DEPARTMENT OF STATE, „On the Loya Jirga in Afghanistan”, *Press Statement*, August 6, 2020.

¹² Amadou Sadjó Barry, „L’Afghanistan: un échec international et local”, în *Le Devoir*, 3 septembrie 2021, <https://www.ledevoir.com/opinion/libre-opinion/629532/l-afghanistan-un-echec-international-et-local>